

Abraham Aldeeb

Klasyczny język arabski i jego dialekty

Klasyczny język arabski nie istniał przed pojawieniem się islamu, gdyż w regionie Półwyspu Arabskiego występowało kilka blisko spokrewnionych dialektów ludów arabskich (np. dialekt Kurajszytów, ludu Tamim i ludności Jemenu), a używające ich plemiona mogły się nawzajem łatwo zrozumieć. Pomimo różnorodności i odmienności tych dialektów w słownictwie, sposobach kompozycji, istniał także jednolity sposób porozumiewania, wykorzystywany w poezji, kontraktach i umowach.

Po nastaniu islamu za jednolity, standardowy – „klasyczny” język arabski został uznany dialekt Kurajszytów, w którym Koran został przekazany prorokowi. Rozprzestrzeniający się język Koranu obejmował inne dialekty, które były używane na Półwyspie Arabskim w tamtych czasach. Dialekty te rozplynęły się w języku Koranu i nie utrzymały swojej autonomiczności, znikając często bez śladu, czego główną przyczyną był brak ich utrwalenia w piśmie. Tym samym zapisany w Koranie klasyczny język arabski, chroniony przed zewnętrznymi naleciałościami, wyparł pomniejsze dialekty używane przez ludy arabskie, nabywając z czasem jedynie nieliczne zapożyczenia z innych języków, głównie perskiego i niektórych języków europejskich, wzbogacających przede wszystkim terminologię naukową.

Wraz z ekspansją państwa islamskiego, a także wyprawami wczesnych muzułmanów i dokonywanymi przez nich podbojami, poszerzający swe wpływy język arabski zyskiwał popularność wśród ludów zamieszkujących opanowane regiony, które posługiwały się językami innymi niż arabski, w tym romańskimi, koptyjskim, perskim, aramejskim, co zmu-

szalo liczne grupy ludzi, pragnących uczestniczyć w życiu społecznym, do opanowania języka arabskiego. Jako że spora część ludności podbitych regionów przyjęła islam, rzeczą naturalną stała się nauka języka Koranu w celu lepszego zrozumienia zasad religii i towarzyszących jej reguł prawnych. Prowadziło to nieuchronnie do zaniedbywania, a w końcu zaniku języków ojczystych islamskich neofitów. Często pozostawiały one jednak po sobie liczne naleciałości w mowie potocznej, prowadzące do kształtowania się nowych dialektów.

Przykładem jest tu wpływ języka koptyjskiego, wywodzącego się z języka staroegipskiego, który pod wpływem ekspansji arabskiego znalazł się w zaniku w wieku XVII, a od XIX w. uznawany jest za język martwy. Słowa i zwroty zaczerpnięte z tego języka przeniknęły do mowy potocznej arabskich mieszkańców Egiptu. Wpływy języka koptyjskiego w mowie tej grupy ludności pozostają zauważalne do dzisiaj. To samo można powiedzieć o wpływach języka asyryjskiego na terenach współczesnego Iraku, języka aramejskiego na Bliskim Wschodzie czy języka berberyjskiego w Afryce Północnej. Podobne przykłady można zresztą mnożyć.

Za najistotniejsze przyczyny, które miały wpływ na powstanie nowych dialektów, uznać należy:

1. Przyjęcie islamu przez przedstawicieli narodów niearabskich, których członkowie napotykali trudności w wymowie arabskich głosek i, w konsekwencji, zastępowanie w piśmie liter arabskiego alfabetu – rodzimymi, co miało ułatwić posługiwanie się przyswojonym sobie językiem.
2. Objęcie steru rządów wielu państw przez muzułmanów niebędących Arabami i posługiwanie się przez elity władzy językiem rodzimym w miejsce arabskiego.
3. Świadomość państw europejskich, że integracja świata muzułmańskiego związana ze wspólnotą językową stanowi potencjalne zagrożenie dla chrześcijańskiej Europy, prowadząca do prób oddzielenia języka arabskiego od religii muzułmańskiej (proces ten, rozpoczęty w epoce wypraw krzyżowych, przybrał na sile w XVI w.).
4. Poszerzenie się przepaści między klasycznym językiem arabskim i mową potoczną w wyniku kolonizacji i rozdziału pomiędzy władzami państwowymi i religijnymi, co doprowadziło do sytuacji, w której mieszkańcy obszarów postkolonialnych do dnia dzisiejszego używają w języku potocznym licznych naleciałości z języków dawnych metropolii.
5. Wpływ nacjonalizmu i dumy narodowej organizacji plemiennych na dialekty obszarów objętych kolonizacją terytorium arabskiego i ukształ-

towanie się granic państw arabskich po wyeliminowaniu islamskiego kalifatu i Imperium Osmańskiego.

6. Pojawienie się pisarzy i poetów tworzących nie w klasycznym języku arabskim, lecz w jego lokalnych dialektach, i wezwania z ich strony do umacniania owych dialektów, zwłaszcza w książkach, regionalnej prasie itp.

Nowoczesne dialekty języka arabskiego stały się charakterystycznym wyróżnikiem każdego arabskiego kraju, a nawet regionów i obszarów w tych krajach. Gwary są językowo odległe od siebie i zróżnicowane, a niektóre sięgają po sformułowania charakterystyczne dla języków obcych, takich jak francuski, angielski czy włoski. Zdumiewające bywa to, że każdy region przestrzega reguł swego dialektu i uważa go za standard języka arabskiego, a pozostałe odmiany za dialekty.

Obecnie w obrębie języka arabskiego współegzystują liczne dialekty. Wiele z nich nie może się poszczycić skodyfikowanymi regułami gramatycznymi czy opracowaniami o charakterze słownikowym. Bywa nawet, że niektóre z dialektów bliższe są klasycznemu arabskiemu niż dialektom najbliższych sąsiadów, jak np. dialekty Hijaz, Alhaile i Algosaimah czy Beduinów Najd, Beduinów z Libii, Beduinów Szamie (z Syrii i Libanu), z Jemenu (zamieszkujących Jemen, południową część Arabii Saudyjskiej i zachodni Amman) i Beduinów zamieszkałych na wschodzie Arabii Saudyjskiej, a także w Kuwejcie i Zjednoczonych Emiratach Arabskich, Omanie i Jordanii, Bahrajnie i Katarze, Egipcie, Algierii, Maroku, Tunezji i Libii (zgromadzonych w rejonie Gabes w południowej Tunezji i dolin wschodniej Algierii, a nawet na skraju wybrzeża Aleksandrii), Iraku, Sudanie, Hassani i Dżibuti oraz Palestynie.

Dialekty te możemy podzielić na dwie grupy:

- 1) dialekty wschodnie,
- 2) dialekty zachodnie.

Pierwsza z wymienionych grup obejmuje: a) dialekty Nilu, w tym: Egiptu, Sudanu, i gwarę Baggala, b) grupę dialektów Shamieh, w tym: Syrii, Libanu, Jordanii, Autonomii Palestyńskiej, a także pochodzący z Cypru dialekt maronicki, c) dialekty z Iraku, w tym: Ahwazi, i d) dialekty Hbhdzherh, w tym: Hijazih, Nagdih, używane w GCC i Jemenie.

Jeśli chodzi o dialekty zachodnie, grupa ta obejmuje: a) dialekt Maroka, Algierii, Tunezji i Malty oraz b) dialekty Beduinów, w tym: Pustyni Libijskiej, oraz c) wymarły dialekt Andaluzji, i d) inne dialekty, w tym połączony dialekt arabsko-nubijski.

W rzeczywistości podział dialektów na podstawie kryterium kraju nie wydaje się właściwy. W istocie nie istnieje nic takiego jak dialekt syryjski lub libański, egipski czy saudyjski albo libijski. Podział dialektów w świecie arabskim należałoby oprzeć na kryterium poszczególnych miast czy wsi. Należałoby zatem mówić o dialekcie kairskim i aleksandryjskim, gwarze z Damaszku czy Aleppo. Istnieje również gwara bejrucka i jerozolimska, jak również tuniska i trypolitańska itd. Wszystkie one bardzo się od siebie różnią.

W czasach obecnych na brzmienie języka arabskiego ogromny wpływ wywiera proces rozprzestrzeniania się nowoczesnych mediów, takich jak radio, telewizja i prasa. Wpływ na dialekty arabskiego wywarły także liczne opracowania lingwistyczne rodzimych uczonych z jednej strony, z drugiej zaś wpływ języków europejskich, zwłaszcza angielskiego i francuskiego.

Największe różnice pomiędzy dialektami arabskimi występują wśród Beduinów oraz między ludźmi z rozmaitych wiosek i miast. Różnice dotyczą często wymowy, słownictwa i gramatyki. Jednakże zauważalne jest także podobieństwo języków Beduinów żyjących na wschodzie i zachodzie, wyrażające się np. w popularnych wśród nich utworach poetyckich, co wynika ze wspólnoty dziedzictwa koczowniców z obu tych regionów.

Arabskie dialekty i gwary historycznie nie były nigdy zapisywane. Dzieje się to dopiero współcześnie, gdy utrwalane są tworzone w dialektach sztuki teatralne i teksty piosenek. Mimo występujących między nimi różnic są one jednak łatwe do zrozumienia dla rodzimych użytkowników języka arabskiego, połączonych więzami wspólnego językowego dziedzictwa.

Obecnie w świecie arabskim dialekty służą zatem do wszelkiego rodzaju komunikacji werbalnej, z wyjątkiem bardzo oficjalnych wystąpień, jak np. kazań w meczecie (*chutby*) czy wykładów na uczelni. W takich sytuacjach używany jest język literacki, który wykształcił się ze wspólnego przedmuzułmańskim plemionom arabskim języka poezji i inkantacji religijnych. Używa się go także w komunikacji pisanej.

Dzieci, rozpoczynając naukę w szkole, zaczynają równoległe z nauką pisania naukę języka literackiego, którego przedtem w zasadzie nie znały (z wyjątkiem pewnych jego elementów ze słuchu). Wiele osób po zakończeniu nauki w szkole traci jednak umiejętność posługiwania się językiem literackim w mowie.

Classical Arabic and its dialects

Summary

Before the emergence of Islam there was no Classical Arabic. Several dialects were prevalent in the Arabian Peninsula, similar in their most common vocabulary and closely related. The tribes that used them could understand each other fairly easily.

After the advent of Islam, the Quran was revealed to the Prophet in the dialect of Quraish. This dialect then went on to be recognized as „Classical Arabic” and other dialects melted into it, unable to keep their independence.

Once established, the Islamic state expanded, which forced many linguistic groups living in the new Islamic regions to learn Arabic in order to become Muslims. This inevitably led to neglecting their original languages and finally to the disappearance of the local languages altogether. However a marked reluctance to address the concepts of daily life occurred, which led to the formation of local dialects.

In sum, the most important factors that influenced the formation of these dialects include conversion to Islam by the non-Arab peoples, non-Arab Muslims becoming heads of the government of Islamic states, the awareness of European countries that integration in the Islamic world, aided by the single language, was a potential threat to Christian Europe, colonialism, separation of the state from religious authorities, emergence of Arab nationalism after the borders were outlined, and lastly the emergence of writers and poets writing in their local dialects rather than classical Arabic, promoting the use of these dialects.

At present the dialects are used throughout the Arab world in all types of casual exchanges, but not in speeches, official correspondence, sermons in mosques, or lectures at universities. They are also used in literature. School children learn classical Arabic when they start school, as they do not know it in parallel with the local dialect.

ملخص

اللغة العربية الفصحى لم تكن موجودة قبل ظهور الإسلام. في شبه الجزيرة العربية كانت سائدة عدة لهجات مشابهة ومشتقة في أغلب الكلمات إذ تتصل اتصالاً وثيقاً القبائل التي كانت تستخدمها كان يمكنهم فهم بعضهم البعض بسهولة. بعد ظهور الإسلام، إنزل القرآن على النبي في لهجة قريش. وقد اعترف بهذه اللهجة باعتبارها اللغة العربية „الفصحى” و ذاب غيرها من اللهجات في تلك اللغة، ولم تحتفظ باستقلالها.

بعد قيام الدولة الإسلامية و توسعها اضطر العديد من الجماعات التي تقطن في المنطقة الإسلامية الجديدة التي تستخدم لغات الأخرى التي تعلم اللغة العربية من أجل التعامل بها. أدى ذلك حتماً إلى إهمال لغاتهم وأخيراً إلى اختفاء اللغات المحلية لتتحول إلى العربية الإسلامية. ومع ذلك فإنها غالباً ما تتردد في العديد من خطاب الحياة اليومية، مما أدى إلى تشكيل لهجات محلية.

ويمكن تلخيص أهم الأسباب التي أثرت في تكوين هذه اللهجات والتي منها: اعتناق الإسلام من قبل الشعوب غير العربية، ترانس حكومات الدولة الإسلامية من قبل المسلمين غير العرب، وعي البلدان الأوروبية على أن التكامل في العالم الإسلامي والمرتبط لغويًا هو تهديد محتمل لأوروبا المسيحية، الاستعمار والفصل بين الدولة والسلطات الدينية وبعد وضع الحدود و ظهور الدول العربية ظاهرة اللهجة الوطنية، فضلاً عن ظهور الكتاب والشعراء الناطقين باللهجات المحلية وليس باللغة العربية الفصحى، ودعوتهم لتعزيز هذه اللهجات.

تستخدم اللهجات في الوقت الراهن في العالم العربي في جميع أنواع الاتصالات لسهولة الفهم، إلا في الخطب والمراسلات الرسمية والمواعظ في المساجد والمحاضرات في الجامعات. وتستخدم أيضاً في الكتابة الأدبية. كما أن أطفال المدارس عند بدء مرحلة التعليم يتعلمون اللغة العربية الفصحى التي كانت لا يعرفونها بالتوازي مع اللهجة المحلية. أن كثير من الناس لا يستخدم اللغة العربية الفصحى بعد انقضاء مرحلة التعليم.

Abraham Aldeeb

Abraham Aldeeb – dr nauk prawnych, zatrudniony w Pracowni Języka i Kultury Arabskiej Instytutu Neofilologii i Lingwistyki Stosowanej na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy.